સુધરેલી રીત મુજબ
વર્નાક્યુલર ટેક્સ્ટ બુક્સ રીવિઝન કમિટીએ
તૈયાર કરેલી.

પહેલી ચોપડીના અર્થ.

જેની અંદર અર્થ; કવિતાની સમજુતી; પાઠનો સાર; પાઠવાર અઘરા શબ્દો તથા જોડાક્ષર; ડ્રિલ; વગેરે.

રચનાર—મેસર્સ. સી. ડી. શાહ. એન્ડ કો.
રચનારનું ઠેકાણું—શાહપોર-સુરત.

પ્રસિદ્ધ કર્તા—C. M. Shah.
પ્રસિદ્ધ કરનારનું ઠેકાણું—શાહપોર-સુરત.

આ પુસ્તક સને ૧૮૬૭ના ૨૫મા આક્ટ મુજબ રજીસ્ટર કરાવ્યું છે

છાપનાર:—નારાયણરાવ લક્ષ્મણરાવ નીકમ.
છાપવાનું ઠેકાણું-'શંકર' પ્રી. પ્રેસ ચૌટાના પુલપર-સુરત.

સંવત ૧૯૭૯.] કિંમત રૂ. ૦-૨-૬. [સને ૧૯૨૩.

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કંપની કૂલ્લીરાઈટર

પહેલી ચોપડીના અર્થ.

પાઠ ૧.

દિવાળી=વરસનો છેલ્લો દિવસ; આસો વદ અમાસ
અક્ષર=હરફ; દસ્કત
નિશાળ=ભણવાનું ઠેકાણું
રજા=છુટ્ટી
છોડી=છોકરી
પાછી વળી=ફરી
ભેગી=સાથે; એકઠી
લીપેગુંપે=છાણ માટો- ડાથી સાફ કરે.
ધોળે છે=ચોપડે છે; છાંટે છે
સજેરી=ધારી
ધુઘરા=ધુઘરાના આકાર- નો ધઉંનો બનાવેલો ગળ્યો પદાર્થ
સાથીઆ=ચુનાની ફાક વગેરેનાં કાઢેલાં ચિત્ર
આંગણામાં=બારણા આગળ
જમવનું=ખાવાનું
લુગડાં=કપડાં
ઘરેણાં=દાગીના; જણસ
દારૂખાનું=આતસબાજી
ફોડે છે=સળગાવે છે
સૌ=સધા
ગીત-રાગથી ગાવું
ઘરઘર=ઘેરેઘેર
ફટાકડા=ફટાકા
હરખાય=ખુશી થાય

સમજુતી—દીવાળીના દહાડામાં ઘેરેઘેર દીવા સળગે છે અને ફટાકા ફડાફડ ફૂટે છે. તેથી છોકરાઓ ઘણા ખુશ થાય છે.

પાઠ ૨.

વાર=દિવસ.
વિષે=બાબ...
કચેરી=કોરટ
બંધ રહે છે=રજા પડે છે
રવિ=સૂરજ; સૂર્ય
દેવળ=દહેરૂં
કેડે=પછી
મુસલમાન=મુસલમાની ધર્મ માનનાર
જુમેરાત=ગુરુવારની રાત
પાછો=ફરીને; બીજીવાર
અઠવાડીઉં=સાત દિવ...

સમજુતી—પહેલો રવિવાર, બીજો સોમવાર, ત્રીજો મંગળવાર ચોથો બુધવાર, પાંચમો ગુરુવાર, પછી છઠ્ઠો શુક્રવાર આવે છે, (૧) સાતમે

વાર શનિ છે. તે છેલ્લો વાર ગણાય છે; એવી રીતે સાત દહાડાનું એક અઠવાડીઉં થાય છે. (२)

પાઠ ૩

ફરતી=ચારે બાજુએ; આસપાસ
વાડ=કાંટાનો કે તારનો બનાવેલો આંતરો
દરવાજો=મોટું બારણું
માંહે=અંદર
ફૂલઝાડ=ફૂલ થાય તેવા છોડ
વેલ=વેલો; ભોંયપર પથરાતો છોડ
ચોકઠું=ચારે બાજુથી જડી લીધેલું લાકડાનું ઘર
વાવટા=નિશાન; ધજા
મોગરી=ઘંટ વગાડવાની લાકડાની હથોડી
મહેતાજી=માસ્તર; ગુરુજી
બેઠક=બેસવાની જગા
કલાકની શીશી=કલાક જાણવાનું સાધન
ગામ=જ્યાં થોડાં ફળીઆં અને ઘર હોય તે
નકશો=ગામ કે દેશનો ચિત્રેલો નમુનો
ચિત્રો=છબીઓ
ટાંગેલાં=લટકાવેલાં
ઘોડી=પાટીઉં મૂકવાની બેઠક
કસરત=મહેનત કરી શરીરને મજબુત બનાવવું તે
માટી=મટોડી
મજાની=સારી
અહીં=આ ઠેકાણે
રોજ=હંમેશાં

પાઠ ૪.

નિશાળીઆને બોધ.

ઇશ્વર=પરમેશ્વર
નિત્ય=રોજ; હંમેશાં
નિત=રોજ; હંમેશાં
પરોઢીએ=સુરજ ઊગતા પહેલાં
તમામ=બધા; સઘળા
દો=આપો
માન=આબરૂ
ગુરુ=મહેતાજી; માસ્તર
સમા=જેવા; બરાબર
જ્ઞાન=સમજણ; અક્કલ
તજવું=છોડી દેવું; કાઢી નાખવું
અંગ=શરીર
હળીમળી=સંપીને
સંગ=સોબત; દોસ્તી
ચોડી=લગાડી
ચિત્ત=મન
શિક્ષા=શિખામણ; બોધ
રૂડી=સારી
રીત=ચાલ
પેર=રીત; પેઠે
નીસરી=નીકળી
પાંસરૂં=સીધું; રખડયા વગર

સમજુતી—હંમેશાં સુરજ ઊગતાં પહેલાં ઊઠવું અને પરમેશ્વરનું નામ દેવું; પછી દાતણપાણી કરી લઇ નહાઇને બધા પાઠ તૈયાર કરવા. (૧) માબાપ કહે તેમ કરો, અને વડીલની સાથે વિવેકથી ચાલો; મહેતાજીને બાપ જેવા ગણો, તેથી સારી સમજણ મળશે. (૨) કદી જુઠું બોલવું નહિ, અને શરીરમાંથી સુસ્તાઇ કાઢી નાખવી (મતલબ કે કામ હોંસથી કરવું અને વાર લગાડવી નહિ) બધા સાથે સંપીને ચાલવું, અને સારી સોબત રાખવી. (૩)

રોજ નિશાળે જવું અને મન લગાડીને ભણવું; મહેતાજીની શિખામણ માનવી અને સારી ચાલ ચાલવી. (૧) ભણતી વખતે મન રમતમાં રાખવું નહિ, એ તમે સારી પેઠે સમજો. નિશાળેથી છુટયા પછી સીધા ઘેર જવું (મતલબ કે રસ્તામાં રખડવું નહિ.) (૨)

પાઠ ૫.

ધોતલી=પોતડી; ધોતડી
અંગરખી=ડગલી
જોડીઓ=નાના બુટ; ખાસડીઓ
દરજી=લુગડાં શીવનાર
સુરવાલ=સાંકડા પાયચાનો લેંઘો
ફળીઉં=મહોલ્લો
કોટ=ડગલો
ઘાઘરી=નાનો ચણીઓ
ઓઢણી=છોકરીઓને ડીલે તથા માથે ઓઢવાનું ત્રણ ગજનું લુગડું.

પાઠ ૬.

ચોકખાઇ=સફાઇ; સુઘડતાઇ
ચોકખા=સાફ
મેલા=ગંદા; મેલવાળા
બરાબર=સારી રીતે
ડીલ=શરીર
ગંદી=ખરાબ; ગોબ્રી
અડાય=અડકાય
ફોલ્લો=ગુમડું; ચાંદું
ખસ=ઝીણી ફોલ્લી; ખુજળી
ધોવડાવવાં=સાફ કરાવવાં
ડાઘા=ટપકાં
વાડો=ઘરની પાછળની ખુલ્લી જગા
ગંદવાડ=ઓજવાડ
નાથ=ધણી
માંદાં=[illegible]
કવિતા=ગાયન

મુખડું=મોં
દીલ=મન
જગનનાથ=જગતના ધણી; પરમેશ્વર

સમજુતી—મારો ઓટલો સાફ છે, અને મારા ઘરનો ચોક પણ સાફ છે; મારાં લુગડાં સાફ જોઇને બધા લોક મને ચોખ્ખો કહે છે. (૧) મારું મોં સાફ છે, અને મારા હાથ પગ ચોકખા છે; મારા ચોકખા (પાપ વગરના) મનમાં પરમેશ્વર બિરાજે છે. (૨)

પાઠ ૭.

વરસગાંઠ=સાલગીરી; જન્મ દિવસ
ભાવ્યાં=પસંદ પડયાં; સ્વાદ લાગ્યાં
ઝટ=જલદી
ભાણો=બેનનો છોકરો; ભાણેજ
કઢી=છાશમાં ચણાનો લોટ આદુ મરચાં હળદર નાખી ઉકાળેલી તે
હાથ પણ અડાડયો નહિ=જરા પણ ખાધું નહિં
બીડાં=પાનમા ચુનો કાથો સોપારી વગેરે મૂકી બનાવેલી પડીઓ

કાકો=બાપનો ભાઇ
કાકી=કાકાની વહુ
ભત્રીજો=ભાઇનો છોકરો
મામો=માનો ભાઇ; બાપનો સાળો
મામી=મામાની વહુ
ભાણેજ=બેનનો છોકરો; ભાણો
ફોઇ=બાપની બેન
ફુઓ=ફોઇનો વર
માસી=માની બેન
માસો=માસીનો વર
પીતરાઇ=કાકાનાં છોકરાં
મોળાઇ=મામાનાં છોકરા
મસિઆઇ=માસીનાં છોકરાં
ફોઇઆત=ફોઇનાં છોકરાં

બનેવી=બેનનો વર
સાળો=વહુનો ભાઇ
સાળી=વહુની બેન
ઓરમાન=બાપ એક ને મા જુદી જુદી હોય તે; સાવકાં
સાવકી=ઓરમાઇ
મા એક અને બાપ જુદા જુદા હોય તે ફૂઇભાઇ કહેવાય.
જમાઇ=છોકરીનો વર
વહુનાં માબાપ=છોકરાનાં સાસુ સસરા
વરનાં માબાપ=છોકરીનાં સાસુ સસરા
છોકરો કે છોકરીનો સસરો એક બીજાને

પાઠ ૮.

વેવાઇ કહે છે.
છોકરો કે છોકરીની સાસુ એક બીજાને વેવાણ કહે છે.

પાઠ ૯
મા સંબંધી કવિતા

સર્વ=બધાં
જોઇ=દેખી
હરખાઉં=ખૂશ થાઉં
ચાંપે=દબાવે
સાથ=સાથે
બોકી=બચ્ચી; ચુંબન
બાથ બીડે=બે હાથ પહોળા કરી છાતી સાથ દબાવે
પંપાળીને=હાથ ફેરવીને
મુખ=મોઢું
દુખડાં=દુ:ખો
મીઠા=સારા
કલોલ=મજા; આનંદના શબ્દો
ખાવું=ખાવાનું
મારી જાત=મારૂં શરીર
લગાર=જરા
તે વાર=તે વખતે
ઉંઘાડવા=ઉંઘ લાવવા
હાલો=ઉંઘ આણવાનું ગીત
પેટ ભરીને=ધરાઇને
માડી=મા
નવ=નહિ
સૌથી=બધાં કરતાં
હેત=વહાલ; પ્યાર
અપાર=ઘણુંજ
આભાર=પાડ; ઉપકાર

સમજુતી—માને જોઇને બહુ ખુશ થાઉં છું. અને દોડતો દોડતો તેની સામે જાઉં છું; મા મને લઇને છાતી સાથે દબાવે છે. બચ્ચી કરીને બે હાથ પહોળા કરીને દબાવે છે. (૧) ખોળામાં લઇને મને ધવરાવે છે, અને શરીરપર હાથ ફેરવીને ખુશ થાય છે. મારૂં મોઢું જોઇને (મને જોઇને) હરખાય છે, અને પોતાનાં બધાં દુ:ખો ભૂલી જાય છે. (૨) પંખા આનંદથી બોલતાં હોય તેના જેવા મારા બોલ મીઠા લાગે છે; મા મને સારૂં સારૂં ખાવાનું આપે છે, અને મારા શરીરની સંભાળ રાખે છે (૩) મને જરા રડતો જાણીને તે વખતે ગભરાતી દોડી આવે છે; જો હું હસું અને રમું તો તું બહુ ખુશ થાય, છે અને ઉંઘાડવાને માટે તું હાલરડાં ગાય છે. (૪) જો હું માંદો પડું તો તું ઓસડ પાય છે, અને તું (માડી) પણ પેટ ભરીને ખાતી નથી; બધા કરતાં તારૂં

હેત ઘણુંજ છે, માટે હું તારો ઘણો પાડ માનું છું. (૫)

પાઠ ૧૦.

મોટાં=મોટી ઉંમરના; વડીલ
પ્રમાણે=રીતે
પૂંઠે=પાછળ
બાવાજી=બાપાજી
વખાણ=સારૂં કહેવું તે
માન=આવકાર

પાઠ ૧૧.

ઉજાણી=મીજબાની
બબ્બે=બે બે
ક્યાં=કયે ઠેકાણે
આશોપાલવ=એક જાતનું ઝાડ (એનાં પાંદડાંના તોરણ બને છે)
વિના=વગર
પૌંઆ=ડાંગર પલાળી શેકી ખાંડીને બનાવેલા તે
ધાણી=જુવાર, મકાઇ, વગેરેના દાણાને શેકી બનાવે તે
વઘારેલાં=વઘાર દીધેલાં
ખારેકી=ખારેક જેવા
દળ=લોટને શેકી તેમાં ઘી ખાંડ વગેરે નાખી બનાવેલું તે
દાદી મા=બાપની કે માની મા
રાંદેરી=રાંદેર થતાં
શેતરંજી=જાડું સુતરાઉ બિછાનું
પાથરણું=બિછાનું
હાર=ઓળ
શાક=દુધી; વેંગણ; પાપડી વિગેરે
ચટણી=આદુ, મરચાં, કોથમીર, મીઠું વિગેરે છુંદીને બનાવેલી તે
ખૂબ=ઘણાં
મજા=રમુજ; ગમત

પાઠ ૧૨.

પછાડી=પાછળ
સરત=હાર જીત
થોભો=ઉભા રહો
જીત્યો=ફાવ્યો
સઢ=વહાણ ચલાવવા માટે પવન ભરાવવા સારૂં બાંધેલું લુંગડું
ચાલ=રીત
સુંદર=સારી
હોડી=સઢવાળો મોટો મછવો
રમત=ગમત; ખેલ
તાપ=તડકો; ગરમી
પણે=પેલે ઠેકાણે
એકઠા=ભેગા
તરફ=બાજુ
તળાવ=જેની ચારે બાજુએ જમીન અને વચમાં પાણી હોયતે
સહેલ=મજા; મોજ; ગમત

પાઠ ૧૩.

ખંડ=બૈરીની કાંચળીના કપડાનો કસબી રેજો
કાંચળી=બૈરાનું કપડું
ઇનામ=સરપાવ

પરીક્ષા=તપાસણી.
છાની=મુંગી; ચૂપ
હો=વારૂ
નજર કરી=જોઇ
ડાહી=શાણી; સમજણી

પાઠ ૧૪.

દેડકાં=પાણીમાં રહેનાર ચોપગાં પ્રાણી
પાળ=કોરણ; કોર; કાંઠો
ફેંકા ફેંકી=નાખાનાખી
ધડાધડ=ધબોધબ
માર્યા જઇએ છીએ=દુઃખી થઇએ છીએ
ખરી=સાચી
પ્રાણી=જીવ
ઇજા=દુઃખ; નુકસાન
સંભાળી=સાચવી
નુકસાન=બગાડ
કદી=કોઇ વખત
ખેલતાં=રમતાં
હાણ=નુકસાન
ભારી=ઘણું

સમજુતી—રમત ગમત કરતાં, કોઇ વખત પણ કોઇને નુકસાન કરવું નહિ; નઠારી રીતે રમતાં ઘણું નુકસાન થાય છે.

પાઠ ૧૫.

દયા=મહેરબાની; રહેમ
ખીજ્યા=વઢ્યા
તળે=નીચે
છુંદાય=ચગદાય; કચડાય
ફાંફાં=ખોટી મહેનત
ઢોર=ગાય, ભેંસ, બળદ વગેરે ઘાસ ખાનારા પશુ
કામના=ખપના
સંભાળ=બરદાસ
વખતસર=બરાબર વખતે
સાફ=ચોકખી
નીરવાનું=નાખવાનું
સોળ=ઝપાટાની નિશાની; લાકડીના મારથી જે લીસોટા પડે છે તે
યાદ=ફામ
ભૂલી=વીસરી
ગજા=શક્તિ
ઉપરાંત=વધારે

પાઠ ૧૬.

એનઘેન=રમતનું નામ છે
છુટો=બંધન વગરનો
દાવ=વારો
પહેલાં=અગાઉ
જણ=જોરે
બંધ કર=મીંચ
બાકીના=બીજા
વાંસો=પીઠ; બરડો
વારા ફરતી=એક પછી એક
દીવાઘેન=આંખ બંધ કરવી તે
સમજ્યો=જાણ્યું
સેળભેળ=એકઠા
હોશિયાર=ચાલાક
પારખી=ઓળખી
સંતાવા=છુપાવા
અડશો=અડકશો

બચી જશે=વારો આવશે નહિ
લાંબો વખત=ઘણીવાર
ઓળખ=પારખ
શાબાશ=ધન્ય;
બસ=ઘણું

સાર—આ રમતથી લાગવાની ઇંદ્રિય, ધારણા શક્તિ વગેરે શક્તિ કેળવાય છે.

પાઠ ૧૭.

સાચ=સાચું; સાચી વાત
ગમ્યો=પસંદ પડ્યો
દેસાઈ=જાગીરદાર
છૈયાં=છોકરાં
ગાળ=ખરાબ શબ્દ
જાડું=મોટું
હેત=માયા; પ્યાર
વખાણ્યો=પસંદ કર્યો
દેખે=જુએ
કાપે=કાપ મૂકે
કાપ=ચીરો
ગભરાયે=અકળાયો
સાચાબોલું=ખરું બોલનાર

પાઠ ૧૮.

વાઘ=ફાડી ખાનારું મોટા પટા વાળું પ્રાણી
મશ્કરી=મજાક
પસ્તાય=દીલગીર થાય
બચ્યાં=ઉગર્યાં
સીમ=ખેતર
અમથી=ખોટી; જુઠી
ધાજો=દોડી આવજો
આસપાસ=આજુબાજુ
શરમાઈ=લજવાઈ
ભુંડું=ખરાબ; માઠું
સાચી=ખરી
રોવા=રડવા
છેતર્યા=ઠગ્યા
વા'રે=મદદે
વા'રે ધાયા=મદદે દોડી આવ્યા
સપડાય=ફસાય
જુઠાણું=ખોટારૂં; જુઠું
આખર=છેવટ
જન=માણસ

સાર-જુક્તી—જે માણસ બીજા માણસની મજાક કરે છે તે માણસ પહેલા કે પછી ફસાય છે; ખોટાઈ જલદી જણાઇ આવે છે, અને આખરે તે જુઠો માણસ દીલગીર થાય છે.

પાઠ ૧૯.

જુક્તિ=કળા; યુક્તિ
પોક પોક મૂકી=મોટે સાદે બાંગ પડી
અલ્લા=ખુદાને નામ દીધા વગર બોલાવવું તે
બચાવે=ઉગારે
આઘું=દૂર
એકેકને=દરેકને
કબુલ કરી=માની

પાઠ ૨૦.

ગરીબ=પૈસા વગરનો
અન્ન=અનાજ
ભિખારી=જેની પાસે ખાવા પીવાનું ન હોય તે; ભીખ માગનાર
ભજન=ઈશ્વરના ગુણ ગાવા તે

પુરા=પુરતા; જોઇએ તેટલા
આંધળો=જેને બે આંખે દેખાય નહિ તે
ભીખ=માંગી ખાવું તે
પગે અપંગ=પગે ખોડ વાળો; લુલો; લંગડો
અપંગ=લુલો; લંગડો; આંધળો; બહેરો; ખોડવાળો
દયા=મહેરબાની
ભગવાન=પરમેશ્વર
ભલું=સારૂ; કલ્યાણ

પાઠ ૨૧.

પરમેશ્વરના ગુણનું ગાયન.

ચંદ્ર=ચાંદો
વીસરૂં=ભુલું
પ્રભુ નામ=પરમેશ્વરનુ નામ
અગણિત=ગણાય નહિ એટલા
ઉજાસ=અજવાળું
કાજ=માટે
ઉપયોગી=ખપની; જરૂરની
હવા=પવન
દામ=પૈસા
દીએ છે=આપે છે
પાળે=પોષણ કરે
દેવા=આપવા
સર્જાવી=પેદા કરી
સૌ=બધે
ઠામ=ઠેકાણે
પાન=પાંદડાં
સેવક=દાસ

સમજુતી—ભગવાનનું ભજન ભુલીશ નહિ. હું કદી પણ ભગવાનનું ભજન ભુલીશ નહિ. પરમેશ્વરે અજવાળાને માટે ચંદ્રમા સુરજ અને ગણાય નહિ એટલા તારા બનાવ્યા છે. હું કદી પણ. (૧) ઘણી જરૂરની જે હવા તે તે આપી છે તેના કંઇ પૈસા બેસતા નથી હું કદી પણ૦ (૨) તું વરસાદ વડે અનાજ આપે છે અને બધા જીવોનું પોષણ કરે છે. હું કદી પણ૦ (૩) દૂધ, દહીં આપવાને માટે તેં બધે ઠેકાણે ગાય અને ભેંસને પેદા કરી છે. હું કદી પણ૦ (૪) તેં ઝાડ, પાંદડાં, ફૂલ, ફળ, આંબો, ગુલાબ, બદામ વગેરે બનાવ્યાં છે. હું કદી પણ૦ (૫) તમે મહેરબાની કરી મને ઘણી વિદ્યા, સુખ અને હિંમત આપો. હું કદી પણ ભગવાનનું ભજન ભુલીશ નહિ. (૬)

પાઠ ૨૨.

સરદાર=ઉપરી
સ્વપ્નું=ઊંઘમાં આવતા

વિચાર
જંગલમાં=વનમાં
હરણી=હરણની માદા
રૂપાળું=શોભિતું
ઉપાડી=ઉંચકી
એકદમ=તરત
છલંગ=ફાળ; કૂદકો
દેવતાઇ=દેવના જેવો
પુરૂષ=માણસ

પાઠ ૨૩.

ઉંદરડી=ઉંદરનું બચ્ચું
રસોડું=રસોઇ કરવાની જગા; રાંધણી
ભરાઇ=સંતાઇ
ભાત=બાફેલા ચોખા
ખાવાનું=ખોરાક
સારાં=ભલાં
ઉપલા=ઉપરના
બાકું=કાણું
પોળી=બેપડવાળી રોટલી
મન=મરજી; ખુશી
મણા=ખામી; ખોડ
ઉંદરીઉં=ઉંદર પકડવાનું પીંજરૂં
ભોગજોગે=એકાએક
પાર=છેડો
વલે=હાલ; દશા

સાર–બાળકોએ મોટાની શિખામણ માનવી

પાઠ ૨૪.

કાંઠા=કિનારા
પોલ=પોલાણ
દર=કાણું; સાપ, ઉંદર મકોડા, કીડી વગેરેને રહેવાનું ઘર
ઝેરી=ઝેરવાળો
પંખી=પાંખવાળા જનાવર; (ચકલી, પોપટ, કાગડા વગેરે પંખી કે પક્ષી કહેવાય)
ફુંફાડા=ફૂં ફૂં અવાજ કરવો તે
ફેણ=સાપની પહોળી કરેલી ગરદન
છોલાય=ઘસાય; સોરાય
વળગીને=બાઝીને
ચટકા=ડંખ
ભોંય=જમીન
પછાડી=અફાળી
વાસ=પીમળ
પછાડા=તરફડીઆ
અંતે=આખરે; છેવટે
જોરાવર=જબરી
જીવ લીધો=મારી નાખ્યો
ઝાઝા=ઘણા
નબળા=જોર વગરના
વેર=અદાવત
નાગ=ફેણવાળો સાપ
પ્રાણ=જીવ

સાર–કોઇને હલકું ગણી તિરસ્કાર કરવો નહિ તેમજ પોતાની શકિત વધારે છે એમ ધારી અહંકાર કરવો નહિ.

સમજુતી—જોર વગરના પણ ઘણા માણસ સાથે કોઇ પણ

દિવસ વેર કરવું નહિ; જુઓ કે આ રીતે ઘણી કીડીઓ મળીને મોટા સાપને પણ મારી નાખ્યો.

પાઠ ૨૫
માબાપની ચાકરી

લુલા=લંગડા
સેવા=ચાકરી
અમાપ=ઘણી
કે'=કહે | ધન=પૈસા
તીરથ=જાત્રા
પારખી=જાણી
કાવડ=વાંસને બે છેડે શીકાં બાંધી બનાવેલું તે

મનસુબો=વિચાર
માતપિતા=માબાપ
તે વારે=તે વખતે
ધન ધન=વાહ વાહ
સારા=ચાકરી કરે એવા
સંતાપ=મનનું દુઃખ
જેવારે=જે વખતે; જ્યારે
આશીશ=ભલું થજો એમ કહેવું તે
ફરજ=પોતે કરવાનું કામ

બજાવી=પુરી કરી
મેર=મહેરબાની; દયા
લીલાલહેર=મજા; બધી વાતે સુખી

સાર-જે છોકરા માબાપ તરફ પોતાની ફરજ બજાવે છે, તેને રમત ગમત અને સુખજ મળે છે.

સમજુતી—માધવનાં માબાપ ઘરડાં, લુલાં, આંધળાં અને ગરીબ હતાં, તેઓની માધવ ઘણીજ ચાકરી કરતો હતો. (૧) માધવને એના માબાપે કહ્યું કે અમારા મનની વાત સાંભળ, જો અમારી પાસે પૈસા અને આંખો હોત તો જાત્રા કરવા જાત. (૨) માબાપનું મન પારખી લઈને તેણે તેમને સુખી કરવાનું ધાર્યું. જો હું કાવડમાં બેસાડીને જાત્રા કરાવું તો એમનું દુઃખ મટે. (૨) એવો વિચાર કરીને કાવડ બનાવી અને માબાપને બે બાજુએ બેસાડયાં (૪) પછી ખાંધે કાવડ ભેરવીને જાત્રા કરવા ગયો, માધવના આવા હેતથી બધાંને નવાઇ લાગી. (૫) એવા છોકરાને વાહ વાહ છે. (શાબાશ છે.) અને માબાપને પણ ધન્ય છે; જો છોકરા સારા હોય તો કંઇ દુઃખ રહે નહિ. (૬) બધી જાત્રા કરાવીને જ્યારે તે ઘેર ગયો. ત્યારે

માબાપ ખુશ થયાં; અને ઘણાજ આશીર્વાદ દીધા. (૭) છોકરાએ પોતાની ફરજ બજાવી (પોતાને જે કામ કરવાનું હતું તે કર્યું) તેથી પરમેશ્વરે મહેરબાની કરી. જે માબાપને સુખ આપે, તેને બધી વાતે સુખ થાય.(૮)

પાઠ ૨૬.		
ચતુરાઈ=હોશિયારી	પાછી=બીજીવાર; ફરીને	કઠણ=અઘરૂં
કુંજો=લોટવો	મટાડી=દૂર કરી	જલદી=થોડીવારમાં
આમતેમ=આજુબાજુ	નાચતો=કૂદતો	પાર મુકાય=પુરૂં થાય
ફાંફાં=ખોટી મહેનત	છુપાઈ=સંતાઈ	
ઉપાય=ઇલાજ	કાજે=માટે; સારૂ	
સૂઝી આવ્યો=જડયો	કંકર=કાંકરા	
	ધીરજ=સબુરી	

સાર—કળ અને ધીરજથી જેવું કામ થાય છે, તેવું ફાંફાં મારવાથી થતું નથી.

સમજુતી—બે ટબામાંનું ઉંડું પાણી ઉપર લાવવા માટે કાગડાએ કાંકરા નાખ્યા તેથી પાણી ઉપર આવ્યું. તે આણે પીધું. (૧) સબુરી ને ડહાપણથી અઘરૂં કામ હોય છે તે થોડી વારમાં પુરૂં થાય છે; માટે ભલે તમે બધા કરી જુઓ (૨)

પાઠ ૨૭	મલકાતાં=હસવા જેવું કરી	ઊનો=ગરમ
કાપણી=અનાજ ઘાસ વગેરે કાપવાનું કામ	બેટા=દીકરા	માખણ=દહીંને વલોવવાથી છાશના ઉપર જે ધોળો ને હલકો ચીકણો પદાર્થ તરી આવે છે તે;
આથમતા=આથમી જતા	બાથમાં=બે હાથની વચમાં	વંતાક=વેંગણ
વઢાઇ=કપાઇ	બચ્ચી=બોકી, ચુંબન	દહાડીઆ=રોજથી
દાદાજી=બાપના બાપ; માના બાપ	ભાથું=ખાવાનું	
સાદ=અવાજ	તાજા=કામ કરવાની શક્તિવાળા	

મજુરી કરનારા
ભાણ=સૂરજ
ભાણ ઉગે=સુરજ આથમે
દાતરડું=અનાજ ઘાસ વગેરે કાપવાનું લોઢાનું વાંકું હથિયાર
ચાસ=ખેતરમાં હળે કરી પાડેલા આડા ઉભા લીસોટા
ચચ્ચાર=ચાર ચાર
દહ'ડો આથમે=સાંજે
સાર–ખેડુતનો ખોરાક સાદો છે, પણ તેઓ મહેનતુ હોવાથ ઘણા મજબુત હોય છે: માટે આપણે મહેનત કરવી.

પાઠ ૨૮.

ખળાં=ખળીઓ
પાથરા=કાપીને ભોંયપર નાખેલા છોડ
ખળી=કણસલામાંથી દાણા છુટા પાડવા માટે લીંપી ચોકખી કરેલી જગા
મોર=ઢગલો
ઠાલવ્યો=નાખી દીધો
હાલગને=બળદની હારને
પગર=કણસલાંમાંથી દાણા છુટા પાડવા માટે તેનાપર ઢોરોને ચલાવે છે તે
પટલાણી=પટેલની બૈરી
કપણી=ઝાટકી
કુંવળ=ઘઉંનું ઘાસ
કરભાર=ધામધાજ
હરખ=આનંદ; ખુશાલી
હરખ માતો ન હતો= ઘણીજ ખુશી થતી હતી
હોંસીલી=ઉમંગી
પમર ફેરવતી હતી= બળદને ફેરવી તેના પગવડે ઉંબી કચરાવતી હતી
હાલરુ=ઉંબીમાંથી ઘઉં અને છોડા છુટા પાડવા માટે તેના ઢગલા પર બળદને હારબંધ જોડી ફેરવવામાં આવે છે તે

પાઠ ૨૯.

ખેતરમાં કણસલાં, ઘાસ વગેરે કાપવાનું કામ.
કાપણી=કાપવાનું કામ
આમ=આ તરફ
ઉમંગે=હોંસથી
બારમાસ=એક વરસ
માસ=મહીનો
પી.મીને=મૂકીને
સંપે=એક બીજા સાથે
સદાય=હંમેશ [ખળીને
ફરમાયો=ઘણો થયો
સુંદર=સારો
ફાલ=પાક
લઇએ=છોડપરથી લઈ લઇએ
ખં'ત ધરીને=કાળજી રાખીને

કાં=શા માટે	અનાજ છુટું પાડવાની	પુળીઓ
ડુંડાં=જુવાર, બાજરીનાં કણુસલાં	જગા; મોટી ખળી	આસપાસ=આજુબાજુ
આમ=આવી રીતે	હૈયે=મનમાં; હૈયામાં	વાળુ=રાતનું જમવાનું
ખળો=કણુસલામાંથી	લણણી=લણવાનું કામ	હામ=હિંમત
	કોળી=બાચકો; નાની	

સમજુતી—હે બાળકો તમે બધા આમ આવો: આપણે હોંસથી કાપણીનું કામ કરીએ. જુઓ જુઓ પેલી વાદળીઓ વરસી જાય છે, એ બાર મહીનાનું અનાજ આપે છે ને હમેશાં એક બીજાની સાથેજ રહે છે. હે બાળકો० (૧) ખેતરમાં કેવો સારો ઘણો પાક થયો છે! ચાલો આપણે કાળજી રાખીને કાપી લઇએ; શું કરવા કાલ કરીએ? (વાર લગાડીએ ?)હે બાળકો० (૨) હાથમાં દાતરડું વાંકું લઇને આ પ્રમાણે કણુસલાં કાપો; અને તેનો ખળીમાં લઇને ઢગલો કરતાં મનમાં હિંમત રાખો. હે બાળકો० (૩) અનાજ લણવાનું કામ પુરું થયું. હવે બધાએ આ બાજુએ ઘાસ કાપો; અને ઘાસના ચચ્ચાર બાચકા લઇને બધાએ આ બાજુએ મૂકો. હે બાળકો० (૪) આપણે પૂળા બાંધીને ગાડામાં નાખી કામ પુરું કરીએ, પછી ઘેર જઇને વાળુ કરીને બધાએ પરમેશ્વરનું ભજન કરીએ. હે બાળકો. (૫)

પાઠ ૩૦.	તૈયાર=કણુસલાંથી ભરેલા	ઉપણીએ=ઝાટકીએ
ખળાં=કણુસલામાંથી અનાજ છુટું પાડવાની જગ; ખળીઓ	અનાજ=દાણા	ડુંસાં=ફોતરાં; છોડા
આ વાર=આ વખત	છુટું=જુદું	કોથળા=ગુણો
દીસે=દેખાય	સરસ=સારા	સાથ=સાથે
	પિલાય=કચડાય	હાથોહાથ=એક બીજાની મદદથી
	કણુ=અનાજના દાણા	

ખેડુત=ખેતી કરનાર | મહેનત=મજુરી | ફળ=ફાયદો; લાભ

સમજુતી—હે છોકરાઓ હમણા આમ આવો જુઓ ખળીઓ તૈયાર દેખાય છે; ચાલો આપણે આજે ડુંડાંમાં રહેલા અનાજના દાણા તરત છુટા પાડીએ. (૧) જેમ બાળદો ગોળ ફરતા હોય તેમ આપણે સૌ ફરીએ, જો ડુંડાં સારી પેઠે કચડાય તો તેમાંથી અનાજના દાણા તરત છુટા પડે. (૨) આવી રીતે બધું અનાજ આપણે ટોપલામાં ભરીએ અને પછી ઝાટકીએ; જુઓ ફોતરાં ઊડી જાય છે, ને બધા દાણા નીચે વેરાય છે. (૩) આપણે સાથે કોથળાઓ લઈ તેમાં આવી રીતે હાથોહાથ અનાજ ભરીએ, જો આપણે ખેડુતનું કામ કરીએ તો આપણને આજે મજુરીનું ફળ મળે (૪)

પાઠ ૩૧

ચંદ્રમા=ચાંદો
મેદાન=ખુલ્લી સપાટ જમીન
નીચે ઉતરી ગયો હતો=દેખાતો બંધ થયો હતો
આથમે=દેખાતો બંધ થાય
બપોર=દહાડાના બાર વાગતાનો વખત
રાત=સુરજ આથમ્યા પછી તે પાછો ઊગે ત્યાં સુધીનો વખત
અજવાળું=ઉજાસ
ઝાંખો=તેજ વગરનો
ઝગઝગે=ચળકે

પાઠ ૩૨. ભાગ ૧.

ઓટલો=ઘરને લગતો ચોતરો
ઢંકાઈ=દબાઈ; છુપાઈ
ફોરાં=છાંટા
જરૂર=ખપ; ઉપયોગ
પાલો=કુમળાં પાંદડાંનો; જથો
બી=બીયાં
પોચી=નરમ
હમણાં=હાલ; આ વખતે
તળાવ=પાણી ભરાઈ રહે તેવો મોટો ખાડો
નદી=મીઠા પાણીનો વહેતો મોટો વહેળો
પવન=વા; વાયરો

પાઠ ૩૨. ભાગ ૨.

ચોટ્યાં=અટક્યાં
ચોકખી=સાફ
ગામડા=નાનું ગામડું
છોડી=મૂકી
રેલો=પ્રવાહી પદાર્થનું વહેવું તે
રેલમરેલા=ચારે તરફ

રેલા નીકળવા તે
બિચારા=બાપડા
પછડાતા=અફળાતા
તણાઇ=ખેંચાઇ
ઘેબરીઓ=ઘેબરના જેવો મીઠો
પરસાદ=ખાવાનું; જમવાનું
કારેલું=એક જાતનું કડવું શાક
નેવલે=નેવાએ

સમજુતી—હે વરસાદ તું આવ જેથી કરીને અમને ઘેબરના જેવું મીઠું ખાવાનું, ઉની ઉની રોટલી અને કારેલાનું શાક મળે. હે વરસાદ તું ઘણો આવ, કે જેથી નેવામાં પાણી આવે, અને નઠારી છોકરીને દેડકાં ખેંચી જાય.

પાઠ ૩૩

રેતી=પત્થરનો ઝીણો ભુકો
ભુકો=ઝીણી રજ
મટોડી=માટી
ડહેળું=માટીવાળું
નીતર્યું=મેલ વગરનું; ચોકખું
ધારવાળાં=અણીવાળા
તાણી=ખેંચી; ઘસડી
ખરે છે=છુટી પડે છે
તળીએ=નીચે
રસ્તો=માર્ગ; વાટ
ચુસી=શોષી

પાઠ ૩૪.

ભઠ્ઠી=મોટો ચુલો
ગોઠવ્યા=ગોઠવ્યા
ઈંટવાડો=ઈંટ પાડવા તથા પકવવાની જગા
કઠણ=સખત
પછાડવાથી=અફળાવાથી
ચીકણી=ચિકાશવાળી, (ચિકાશ ત્રણ જાતની હોય છે (૧) હાથે ચોંટે એવી (૨) ડાઘા પડે એવી (૩) તાણતાં તૂટે નહિ એવી)
કાણાં=બાકાં
કણક=કેળવેલો લોટ
ઘાટ=આકાર
ઘડો=ગાગરથી નાનું વાસણ; દોણીઓ
ગાગર=ઘડાથી મોટું વાસણ
કોઠી=અનાજ ભરી મૂકવાની બરણી
કોડીઆં=દીવા કરવાના માટીના ચલાણાં
ફરતા=ચોમરદમ; બધી તરફ

પાઠ ૩૫.

ધાતુઓ=ખનીજ પદાર્થો; (ધાતુમાં ચાર ગુણો ખાસ છે. (૧) ધાતુના કણો ચળકતા

હોય છે. (૨) ધાતુઓ ભારે હોય છે. (૩) જમીનપર પડતા ધાતુનો અવાજ થાય છે (૪) ગરમી વહી શકે છે.
લુહાર=લોઢાનો ઘાટ બનાવનાર
ધમણ=દેવતા ફુંકવાનો સંચો
સળીઓ=ગજીઓ
ખૂબ=ઘણો
લાલચોળ=ઘણોજ ગરમ
એરણ=સોની, લુહાર વગેરે જે પર મૂકી ટીપે છે તે
હથોડો=ધાતુઓ ટીપવાનું લોઢાનું ઓજાર; મોટી હથોડી
ટીપ્યો=ઘડ્યો
જતરડો=તાર ખેંચવાનું હથિયાર
સોનું=પીળા રંગની કીમતી ધાતુ
રૂપું=ધોળા રંગની કીમતી ધાતુ
પિત્તળ=જસત અને તાંબાની મેળવણીની બનેલી પીળા રંગની ધાતુ
તાંબું=લાલ રંગની ધાતુ
કલાઈ=ધોળા રંગની ધાતુ (એ રૂપા કરતાં નરમ હોય છે.)
સીસું=ધોળા મેલા રંગની ધાતુ

સોનું, રૂપું, તાંબું, લોઢું સીસું, જસત, કલાઇ, અને પિત્તળ એ ધાતુઓનું ઓળખાણ કરાવવું અને તેનો તફાવત સમજાવવો.

પાઠ ૩૬.

નાણું=ચલણી સિક્કો
શેઠ=શાહુકાર
પૈસો=ત્રણ પાઇની કિંમતનો તાંબાનો સિક્કો; સવાકો; દોઢીઉં.
ઢબુ=બે સવાકાની કિંમતનો તાંબાનો સિક્કો; બે સવાકા; અઢીકો.
અધેલો=અડધો પૈસો; દોઢપાઇ; દોઢપાઇની કિંમતનો તાંબાનો સિક્કો
રૂપીઓ=સોળ આનાની કિંમતનો રૂપાનો સિક્કો
અડધો=આઠ આનાની કિંમતનો રૂપાનો કે નીકલનો સિક્કો.
પાવલી=ચાર આનાની કિંમતનો રૂપાનો કે નીકલનો સિક્કો.
બેઆની=બે આનાની કિંમતનો રૂપાનો કે નીકલનો સિક્કો.
મહોર=પંદર રૂપીઆની કિંમતનો સોનાનો સિક્કો; ગીની

આની=ચાર સવાકાની કિંમતનો નીકલનો સિક્કો
વટાવ્યા=છુટા પૈસા લીધા
૧૫ રૂપીઆ=એક ગીની; મહોર
૨ અડધા=૧ રૂપીઓ
૪ પાવલી=૧ રૂપીઓ
૮ બેઆની=૧ રૂપીઓ
૧૬ આની=૧ રૂપીઓ
૩૨ ઢબુ ૧ રૂપીઓ
૬૪ સવાકા=૧ રૂપીઓ
૧૨૮ દોઢપાઈ=૧ રૂપીઓ
૧૯૨ પાઈ ૧ રૂપીઓ

સૂચના—નાણાંની વાત ધોરણ પહેલાના "મુખગણિત શિક્ષક" માં જુઓ

ટીપ—પૈસાને કાઠિયાવાડમાં કાવડીઉં; ગુજરાતમાં જંઇ; સુરતમાં સવાકો; અને મુંબઇમાં દોઢીઉં કહે છે.

પાઠ ૩૭.

કુહાડી=લાકડા ફાડવાનું લોઢાનું ઓજાર
સોય=લુગડા શીવવાનું લોઢાનું ઓજાર
લક્કડફોડા=લાકડ ફાડનાર
તકરાર=ટકટક; વઢવાડ
ધાર=અણીદાર કોર
ચીરૂં=ફાડું
મુંદર=કુહાડીના માથા પરનો ભાગ; કુહાડીનો ઉપલો ભાગ
તોલે=બરાબર
નાકું=કાણું
અણી=તીણો ભાગ
ચળકાટ=ઝળકાટ
મોટાઇ=વડાઇ
કોદાળી=જમીન ખોદવાનું લોઢાનું ઓજાર
વઢી=લઢી
દીકરી=છોકરી
પેદા થયા=નીકળ્યા

સાર-આ દુનિયામાં બધી વસ્તુઓ ઉપયોગી છે; માટે કોઇએ બડાઇ મારવી નહિ.

પાઠ ૩૮.

વાડી=ફુલફળવાળી જગો; નાનો બાગ
માળી=ફૂલ વેચનાર; છોડ ઉછેરનાર
ફૂલઝાડ=ફૂલ થાય તેવા છોડ અથવા ઝાડ
ક્યારા=આસપાસ પાળ કરેલી હોય એવી જગા
ચોરસ=ચાર ખુણાવાળો આકાર
ગલગોટા=એક જાતનું લાલ પીળા રંગનું ફૂલ
ફળે છે=ફળ આપે છે.
દાડમ=દાડમડીનું ફળ

જમરૂખી=જમરૂખનું ઝાડ
પક્ષી=પાંખવાળા જાનવર
ડાળી=થડમાંથી નીકળેલો ફાંટો
લાંબી ગોળ=લંબગોળ
મધપુડો=મધમાખીને રહેવાનું ઘર
મધમાખી=મધ બનાવનારી માખી
મધ=મધમાખીએ ફૂલમાંથી મિઠાશવાળો પ્રવાહી ચૂસેલો પદાર્થ
કોસ=કુવામાંથી પાણી કાઢવાનો ચામડાનો કોથળો
આવ્યો રામ=કોસ ઉપર આવ્યો
થાળું=કુવાના મથાળા પર પાણી ભરવાને ઢાળ પડતું બાંધેલું તે
લલકારતો=હાકોટારી બૂમો પાડતો
નીક=પાણી જવાનો રસ્તો
લીલાંછમ=ઘણાંજ લીલાં

પાઠ ૩૯.

છોડવા=નાના છોડ
ઉખેડી=મૂળમાંથી ખેંચી
મુળીઉં=મૂળ
દાંડી=ડાળી
કળી=ખીલ્યા વગરનું ફૂલ
જીવતા=જીવવાળા
પથરાઇ=ફેલાઇ
વેલા=ભોંયપર પથરાતા છોડ

પાઠ ૪૦.

આંબો=કેરીનું ઝાડ
ફૂટેલાં=નીકળેલાં
ટટાર=સીધા
છાલ=ઝાડની ચામડી
મેજ=ટેબલ

પાઠ ૪૧.

ગલફાં=ગલફાનો વેલો
વળગી=બાઝી
છાપરું=ઘરના ઉપરનો ભાગ જે પર નળીઆં હોય તે
વીટળાઇ=લપેટાઇ
આરીઆના=કુમળા ચીભડાના
દોરડી=દોરી
અંતરે=છેટે
ગાંઠા=ગાંઠ

પાઠ ૪૨.

કેરી=આંબાનું ફળ
આંબો=કેરીનું ઝાડ
મોર=આંબા આમલીનાં ઝીણાં ફૂલ
ભાર=બોજ
નીચી નમતી=લચી જતી
ગોટલો=આંબાનું બી
ગોટલી=આંબાના બીનું ઢાંકણું
ઘોળજે=દાબી દાબીને પોચી કરજે
ભગવાને=પરમેશ્વરે
જતન=સંભાળ
ઢીલો=પોચો

ડીટું=ડીચું

પાઠ ૪૩.

ધીમે=હળવે
હીંડે=ચાલે
ભસતો=ભોં ભોં કરતો
સામો થાય છે=લડવાને તૈયાર થાય છે.
અમળાઇને=વળખાઇને; થરડાઇને
જડબાં=ડાચાં
વાગોળવું=ખાધેલું પાછું મોંમાં લાવી ચાવવું
નિરાંતે=સુખે; નચિંતે
ઉપાડે=ઉંચકે
ખરી=ગાય, ભેંસ વગેરેના પગના તળીઆનું હાડકું
ફાટ=ચીરો
ખાડા=ખાબોચીઆ
જોરાવર=જબરી
વગડાઉ=જંગલી; જંગલમાં રહેનારા
પૂરી પડે=હંફાવે; બર આવે,

પાઠ ૪૪.

લાગ=દાવ; વખત
ટોળામાંથી=જથામાંથી
છટકી=નાસી
ડુંગરા=નાના ટેકરા
ચારો=લીલું ઘાસ
માંડી=ગોઠવી; મૂકી
ઠરતા=થોભતા
કૂદકો=છલંગ; ફાળ; ઠેકડો
ચતુંપાટ=બરાબર ચતું
ભરવાડા=ઘેટાં, બકરાં ચરાવનાર
ફેર=ફરક; તફાવત
મજબુત=જોરાવર
આછા=થોડા
ઊન=ઘેટાના વાળ

પાઠ ૪૫

મીઠું=મિઠાશવાળું
ગુણ=ફાયદો.
ઠંડું=ટાઢું
ઉનું=ગરમ
બગડી જાય=ફાટી જાય
ચોકખું=મેલ વગરનું માંજેલું
આંચળ=થાન
મેલ=કચરો
દાણો=અડદ, ગુવાર વગેરે
જણસો=વસ્તુઓ; ચીજો
છાશ=દહીંમાં પાણી નાખી વલોવવાથી બને છે તે
તાવીને=ગરમ કરીને
શીખંડ=દહીંમાં ખાંડ નાખી છણવાથી બને છે તે
લોચો=લચકો
માવો=દૂધને બાળી બાળીને લોચા જેવું કરેલું તે
પેંડા=માવામાં બુરૂં નાખી ગોળી બનાવેલી તે
તર=મલાઇ
દૂધપાક=દૂધને ઉકાળી ખાંડ ચોખા નાખી

બનાવેલો પાક
બાસુદી=માવો થતાં
પહેલાં બુરું નાખી
બનાવેલો પદાર્થ

પાઠ ૪૬.

પ્રાણી=જેને જીવ છે અને
જે અહીંથી તહીં
હરી ફરી શકે છે તે
છેલ્લી=છેવટની
ડાઘીઓ=કુતરાનું છે
સભા=મંડળી; ટોળી
ઉપરી=મોટો; વડો
ઠરાવ્યો=નક્કી કર્યો
ટીપુ=કુતરાનું નામ છે
ચાલાક=હોશિયાર; ચંચળ
કારકુન=લખવાનું કામ
કરનાર
ચુપચુપ=મુંગા
અંતે=આખરે; છેવટે
ગંધ=વાસ
શિઆળ=ઝાડી ખાનારૂં
કુતરા જેવું જનાવર
રીઝે=ખૂશ થાય
માંસ=ગોસ
અણીવાળા=તીણા
દાઢ=એવડા દાંત
કરકરા=બરછટ;
ફૂટતો=બહાર નીકળતો
ધણી=માલીક
જે=જય; ફતેહ

પાઠ ૪૭.

ચાંચ=પક્ષીનું મોં
સમડી=એક જાતનું પક્ષી
કબુતર=એક જાતનું પક્ષી
કીડા=પેટે ચાલનાર
જીવડાં
જીવડાં=જંતુ; નાનાં જીવ
માળા=પક્ષોના ઘર
બતક=સફેદ રંગનું પ્રાણી
તથા જમીન પર રહેનાર
પક્ષી
જળકુકડી=પાણીમાં રહે-
નાર કુકડી

પાઠ ૪૮.

પાંજરૂં=પીંજરૂં
ભૂખ્યો=ખાધા વિનાનો
તરબુચ=એક જાતનું ફળ
કકડો=ટુકડો
કા, કા=કાગડાનું બોલવું
જીવજંતુ=નાના જીવડાં
કોહેલું=કોહી ગએલું;
બગડી ગએલું
સડેલું=સળી ગએલું;
જીવડાં પડેલું
લાલ=રાતી
છેડેથી=નાકેથી
ભાવ્યું=પસંદ પડયું
કુદતો=કુદકા મારતો
ચોક=ઘરની વચમાંની
છાપરા ખુલ્લી જગા

પાઠ ૪૯.

રકાબી=તાસક
હલાવ્યું=એક રસ કર્યું
વાહ=શાબાશ
નારંગી રંગ=નારંગીના
જેવો રંગ
સરખે ભાગે=બરાબર

પાઠ ૫૦.

પારણું=લાકડાના ચોક-
ઠાનું ઘોડીઉં
ઝોળી=ચાર છેડા બાંધી

ઘઇ વચમાંથી ઝુલનો રાખેલો લુગડાનો કકડો
પાસું=બાજુ
પાંગરા=ઝોળીએ બેરવવાની લાકડીઓ
દોયણું=ઝોળી બાંધવાની દોરી
ઝાપટી=ખંખેરી
મોભ=ઘોડીઆની વચમાનો આડો થાંભલો
બેરવ=રળમાડ
ભમરી=લાકડાની ફુદડી; ચકરડી
પાયા=પગ
પોચી=કુંવાળી; નરમ; ખુંચે નહિ એવી
ગોદડી=નતું ગોદડું
હીર=રેશમ
ઝુલાવવા=હલાવવા
હાલરડું=બાળકને ઉંઘાડવાનું ગીત; હાલો
ઘુમણુ=પારણું કે ઘોડીઆમાં સુવાડીને ગાતાં ગાતા દોરી ખેંચી હીંચકા નાખવા તે
ગીને ઘુમણુ ઘાલું=હાલરડા ગાઇ હીંચકા નાખું
રંગીત=રંગીલો
પોઢો=સુઓ
હેતે=વહાલથી
ઝુલાવુ=હીંચકા નાખું
પધારવું=બેસાડું
ચીતરેલ=ચીતરેલી
પઢાવું=શીખવું; ભણાવું
મોરલો=મોર
મઢાવું=જડાવું
મખમલ=એક જાતનું સુંવાળું કપડું
તળાઇ=ગાદલું; ગદેલો
તાજી=નવી
ચિનાઇ=ચીન દેશમાં બનેલી
સેજે=પથારીએ
બિછાવું=પાથરું
હીંચોળું=હીંચકા નાંખું
ધેરાં ધેરાં=મધુરાં મધુરાં
લાડકડા=લાડકા; વહાલા

સમજુતી—હાલરડું વહાલું લાગે છે. હો મારા ભાઇને (છોકરાને) હાલરડું વહાલું લાગે છે; તેથી હું ગીત ગાતાં ગાતાં દોરી ખેંચીને હીંચકા નાખું. હે રસીલા તમે રંગેલા પારણામાં સુઇ જાઓ, ને હું તમને ઘણા હેતથી હીંચકા નાખુ ભાઇને પારણે ભમરીઓ જડાવું અને પુતળીઓ બેસાડું, ભાઇને હાલરડું વહાલું લાગે છે. (૧) પારણે ચીતરેલી ચાંચતી ચકલી, અને ભણતો હોય એવી રીતે પોપટ

બેસાડું; ભાઈ તારે સારી રીતે રમવા માટે મોરને સોનાથી જડાવું. ભાઈને હાલરડું વહાલુ લાગે છે. (૨) પારણામાં મખમલ અને મશરૂની નવી તળાઈઓ પથરાવું અને તેના ઉપર ચંપાવા ફૂલની તરેહવાળી ચિનાઈ ચદર પાથરું, ભાઈને હાલરડુ વહાલું લાગે છે. (૩) મારા વહાલા ભાઈ, હું પારણે રેશમી દોરી બાંધી તને હીંચકો નાખું અને તને ઊંઘ આવે એવા મીઠાં ગીત ગાઉં; હે લાડકડા ભાઈ તમે ઊંઘીને ઊઠશો ત્યારે તમારા ગજવામાં ખાવાનુ ઘાલીશ. (મતલબ કે ઊંઘીને ઊઠયા પછી તને ખાવાનું આપીશ)ભાઈને હાલરડું વહાલું લાગે છે. (૪).

ડ્રીલ માટે સૂચના.

૧. છોકરાઓને ઉંચાઈના પ્રમાણમાં, સીધી હારમાં, એકેક હાથને છેટે, બે પગ વચ્ચે ૪૫ અંશનો ખુણો રહે, એવી રીતે ઉભા રાખવા, પછી નંબર આપવા.

૨. નંબર બોલતી વખત દરેક છોકરે પોતાની નીચેના છોકરા તરફ મો કરી નબર બોલે.

૩. શિક્ષકની સામે ઉભેલી હારના છોકરાઓએ પોતાના જમણા હાથ તરફથી એટલે શિક્ષકના ડાબા હાથ તરફથી નંબર બોલવાની શરૂઆત કરવી.

૪. આગળ કે પાછળ ખસવામાં પ્રથમ ડાબો પગ ઉપાડવો.

૫. એક હારની બે હાર કરવાની રીત નીચે પ્રમાણે

૧. છોકરાઓને એક, બે; એક, બે; એ પ્રમાણે નંબર આપવા.

૨, બીજી નબર એક ડગલું આગળ.

૩. બેકી નંબર એક ડગલુ જમણી તરફ. આ મુજબ હુકમ કરવો.

૬. એક હારની ત્રણ હાર કરવાની રીત નીચે પ્રમાણે.

૧–છોકરાઓને એક, બે, ત્રણ; એક બે, ત્રણ; એ પ્રમાણે નંબર આપવા.

૨–એક નંબરવાળા એક ડગલું આગળ.

૩–ત્રણ નંબરવાળા એક ડગલું પાછળ.

૪–એક નંબરવાળા એક ડગલું ડાબી તરફ.

૫–ત્રણ નંબરવાળા એક ડગલું જમણી તરફ.

૭. ડમ્બેલ્સ, કડાં, બારબેલ્સ વગેરે વહેંચવાની રીત નીચે મુજબ.

૧ દરેક હારના છેલ્લા નંબર પાસે ડમ્બેલ્સો મુકવા પછી છેલ્લા નંબરે બે ડમ્બેલ્સ બે હાથમાં લઇ પોતાની ઉપરના છોકરાને આપવા એ પ્રમાણે દરેક છોકરા પાસે બબ્બે ડમ્બેલ્સ થશે.

૨ ડમ્બેલ્સ ભોંય પર સામા સીધી હારમાં ઉભા મુકાવવા. ડમ્બેલ્સ વચ્ચે એક વેંતનું અંતર રખાવવું.

૩ ડમ્બેલ્સ મુઠીમાં જોરથી દાબીને પકડાવવા.

૪ રમતો અગિયાર સુધી કરાવી બારે ડમ્બેલ્સ પહેલાં મુકેલાં હતા તે પ્રમાણે મુકાવી દેવડાવવા.

૫ એકની કૃતિ પ્રમાણે ૩, ૫, ૭, ૯, ૧૧ની કૃતિ કરાવવી.

૬ બેની કૃતિ પ્રમાણે ૪, ૬, ૮ ૧૦ની કૃતિ કરાવવી.

૭ રમતો પહેલ વહેલી શિક્ષકે જાતે કરી બતાવવી.

૮ સારો મહાવરો થયા પછી છોકરાઓને પોતાની મેળે બોલીને કરવા કહેવું.

૯ એક રમત બરાબર સહાઇથી ને સાથે કરતાં આવડયા

સિવાય બીજી રમત શીખવવી નહિ.

૧૦ દરેક રમત કરાવતાં પહેલાં "તૈયાર" અને "ચાલો" એવા હુકમ આપવા.

૧૧ "તૈયાર" કહેતાંની સાથે છોકરાઓએ ડમ્બેલ્સ લેવાને તૈયાર થઇ રહેવું.

૧૨ "ચાલો" ના હુકમની સાથે ડમ્બેલ્સ લઇ, હાથ સીધા લટકતા રાખી ઉભા રહેવું.

ડમ્બેલ્સની ડ્રિલ.

હેતુ-છાતી તથા હાથના સ્નાયુ ખીલવવાનો.

રમત ૧ લી-(૧) બેઉ હાથ ઉંચા (૨) બેઉ હાથ નીચા.

રમત ૨ જી-(૧) જમણો હાથ ઉંચો, ડાબો હાથ લટકતોજ રહેવા દેવો (૨) એકથી ઉલટું.

રમત ૩ જી-(૧) બેઉ હાથ ઉંચા. (૨) બેઉ હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ)

રમત ૪ થી-(૧) બેઉ હાથ સામા (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ) (૨) બેઉ હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ)

રમત ૫ મી-(૧) બેઉ હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ) (૨) બેઉ હાથ કોણીમાંથી વાળી મુઠ્ઠીઓ ખભાને અડકાવવી.

રમત ૬ ઠ્ઠી-(૧) બેઉ હાથ સામા (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ) (૨) બેઉ હાથ કોણીમાંથી વાળી મુઠ્ઠીઓ ખભાને અડકાવવી.

રમત ૭ મી-(બે પગ વચ્ચે એક ફુટનું અંતર રખાવવું) (૧) બેઉ

હાથ જમણી તરફ તીરકસ લંબાવવા (ડમ્બેલ્સ ઉભા રહે એવી રીતે) આ વખતે ડાબા પગની એડી ઉંચી કરવી (૨) એકથી ઉલટું.

રમત ૮ મી-(૧) જમણો હાથ જમણી તરફ તીરકસ લંબાવવો અને ડાબા હાથની મુઠ્ઠી છાતી આગળ (જમણો હાથ ને ડાબો હાથ તીરકસ લીટીમાં રહે તે પ્રમાણે) (૨) એકથી ઉલટું.

રમત ૯ મી-(પગ પહેલાં હતા તેમ) (૧) જમણો હાથ સામો ડમ્બેલ્સ ઉભો રાખવો. ડાબો હાથ પીઠગમ પાછળ ખેંચવો. (૨) એકથી ઉલટું.

રમત ૧૦મી-(૧) એક હાથ સામા (ડમ્બેલ્સ ઉભા રાખવા) (૨) એક હાથ પાછળ પીઠગમ ખેંચવા, (મુઠ્ઠીઓ છાતીના પાસાને અડકેલી રહે એવી રીતે રાખવી.)

પાઠવાર અઘરા શબ્દો તથા જોડાક્ષર.

દિવાળી	લીંપેગુંપે	ફૂટે	રવિવાર	રહ્યા
અક્ષર	સાથીઆ	ત્રાંજો	ગુરુવાર	પાટીઉં
ઊઠ્યાં	લુગડાં	શુક્રવાર	મુસલમાન	ફૂલઝાડ
નિશાળ	દારૂખાનું	છેલ્લો	શનિવાર	ઘંટ
આઘળાં	ફટાકડા	વિષે	અઠવાડીઉં	બેઠક

સીસી	અંગરખી	આપ્યા	બોલાવ્યો	ધીરૂ
ચિત્રો	લેંઘી	અડાડયો	ઉતર્યાં	જીત્યો
ટાંગેલાં	સુરવાલ	દશમું	ગાદી	સઢવાળી
લખોટાનું	ફળીઆના	બેસશે	પીરસ્યા	કાંચળી
કબાટ	ઘાઘરી	કંસાર	બબ્બે	પરીક્ષા
કુતરો	ઓઢણી	કઢી	આશોપાલવ	દેડકાં
દાડમ	ચોકખાઇ	વહુ	શંભુભાઇ	દહાડો
માતીનાં	ચોકખા	ભત્રીજો	વિના	ધડાધડ
અહીં	ધૂળમાં	કહેવાઉં	પોંઆ	પ્રાણીઓ
નિશાળીઆ	ડીલ	મસિઆઈ	વધારેલાં	દુઃખ
શિખામણ	ગંદી	ફૂધભાઈ	લીંબુ	નુકસાન
ઇશ્વર	નહિ	સાસુ	નારંગી	પ્રાણી
જ્ઞાન	ફોહા	સર્વે	લાડુ	ખીજ્યા
નિત્ય	ધોવડાવ્યાં	દુખડાં	શેરડી	માધુ
દાતણ	ગંદવાડ	ભૂલી	બેસીશું	છુંદાય
નાહ્યા	કવિતા	ખૂશ	શેતરંજી	છૂંદે
કહ્યું	ડીલમાં	ઉંઘાડવાને	પાથરણું	દુઃખ
જુઠું	વરસગાંઠ	ઓસડ	પાંદડાં	ઢોર
શિક્ષા	ભાગ્યો	ત્યાં	વાડકો	કહ્યું
ટોપી	કર્યો	બોલ્યો	ચટણી	ઉપરાંત
ધોતલી	ક્યારે	પ્રમાણે	તૈયાર	નક્કી

છુટ્ટો	ખેડુત	ચંદ્ર	બિલાડી	માર્યાં
છૂટ્યો	છેતર્યાં	વીસરૂં	ઉંદરીઉં	ઉંડું
મૂક્યું	નુકસાન	પ્રભુ	હંમેશાં	સૂઝી
તૈયાર	જુઠાણું	અગણિત	કાંઠા	મટાડી
સમજ્યો	જુઠો	ઉજાસને	પુંફાડા	છુપાઈને
હોશિયાર	શિઆળ	અન્ન	ઉડાડી	કુજનું
છૂટશે	દેડકાં	દૂધ	ઉંદર	ધીરજ
મૂકું છું	જુક્તિ	કહીં	છૂંદી	સૌ
શાબાશ	સાંભળતાં	ફૂલ	ઠેકાણે	પટેલ
ચપ્પુ	બાંધ્યું	સ્વપ્નું	ચટકા	દહાડો
ગમ્યો	અહીંથી	શિકાર	લીધો	આથમતા:
આણ્યો	રસ્તામાં	બચ્ચું	લુલાં	વઢાઈ
પૂછ્યું	દુ:ખ	દોડાવી	આંધળાં	વઢાશે
દેસાઇ	અન્ન	માંડ્યું	તીર્થ	સાદ
લલ્લુ	ભુખ્યો	દીધું	મનસુખો	બચ્ચીઓ
વખાણ્યો	ભિખારી	પુરુષને	પિતા	ચૌચ્ચાર
ઊઠ્યો	પૂછ્યું	પરમેશ્વર	હેતથી	ગાડું
મશ્કરી	પૈસા ;	ઉંદરડી	સંતાપ	ભર્યાં
પસ્તાય	આપ્યા	ભંડારીઉં	આશિષ	પહોંચ્યાં
બચ્યાં	ઇશ્વરનું	રોટલી	પ્રભુએ	ઉતર્યાં
બુમો	વિદ્યા	લાડુ	ચતુરાઇ	ઠાલવ્યો

પટલાણી	કોથળાઓ	બિચારા	પિત્તળ	ફાટ ફાટ
ઢગલા	ચંદ્રમા	પછડાતા	હથોડા	ચળકાટ
ખુશ	ત્યાંસુધી	ઘેબરીઓ	ટીપ્યો	કોદાળી
હોંસીલી	અજવાળું	હેડકે	જતરડામાં	સાંભળતી
ઉમંગે	પાતળો	ઢેપું	ટિપાય	વઢી
વાદળીઓ	અંધારી	પત્થર	ઓળખાવ્યા	દુઃખ
વાંકું	ઝગઝગે	પ્યાલું	ઓછાવત્તા	કયારા
દાતરડું	ત્રીજો	નીતર્યું	ધાતુઓ	ત્રિકોણ
ડુંડાં	બેસાડયાં	રસ્તા	સીસું	ગલગોટા
ઢગલો	લાગ્યાં	મટોડો	જસત	દાડમ
હૈયે	ઢંકાઈ	ડહોળું	નાણું	કાણુંવાળું
લણણી	મોઢાં	ચૂસે	કાઢયાં	લટકતું
સર્વે	ભોંયમાં	ભઠ્ઠા	ઢગલી	મધપુડો
વાળુ	હમણાં	સીંચ્યાં	પૈસા	લીલાંછમ
ઈશ્વરનું	તળાવ	ચપ્પુ	ઢબુ	વચ્ચે
તૈયાર	થોભ્યાં	નાખ્યું	રૂપીઓ	મુળીઉં
છુટું.	રહ્યાં	દહાડો	કોથળીમાં	દાંડીઓ
પિલાય.	ચોકખી	ઈંટવાડો	વટાવ્યા	ડાળીઓ
ટોપલામાં.	રેલમરેલા	ખોદતાં	પંદર	પાંદડાં
ઉપણીએ.	ખોદતું	ભઠ્ઠીમાં	કુહાડી	સમજાશે
ડુંસાં.	કાદવ	મહ્યો	લક્કડફોડા	ઉખેડી

ઉંડાં	ગોટલો	મજબુત	ફૂટતો	શીખવ્યું
મૂળમાંથી	જતન	ઠંડું	ઘણી	પ્યાલાં
ફૂટેલાં	ચૂસી	દોહ્યા	પંખી	લોટામાં
ટટાર	ભેંસ	વાસણ	ડીલે	હલાવ્યું
ખુરસી	હીંડે	ચોકખું	પુછડીઓ	હળદર
લીલુંછમ	શીંગડાં	જણસો	ઈંડાંમાંથી	જાંબુડો
તુરીઆ	ભાથું	દહીં	બચ્ચાં	ગોદડીઓ
ચઢયા	તૂટી	શિખંડ	જોડાએલાં	હાલરડું
પથરાઈ	નિરાંતે	દૂધપાક	જળકુકડી	રસીલા
વીટળાઇ	જડણું	બાસુદી	પોપટ	પઢાવું
ઉખેડ્યો	વગડાઉ	ચશ્મા	પાંજરૂં	મશરૂની
બતાવ્યો	પત્થર	પ્રાણી	લુચ્ચા	ચિનાઇ
ડુંકાં	છટકી	છેલ્લી	કર્યો	ફૂલડાં
દોરડી	કૂદવું	પસંદ	જીવજંતુ	બિછાવું
દોરડા	ગબડયું	દાઢ	સળેલું	હિંચોળું
ઊંઘમાં	ચ-તું પાટ	જડબાં	આણ્યાં	ઊંઘીને
કર્યું	મોઢું	ઊંઘનાં	પડીકાં	બાલીશ